

v Talijin kot pa v kakšen drug voz. Z večjim upoštevanjem načel, ki jih Pušičeva pogreša, pa pišejo častilci Talijine sestre Klio, ki s(m)o precej slabše od omenjene trojice poučeni o teatroloških načelih. Je pa po drugi strani res, da ostajamo le na pol poti, če npr. eni proučujejo Linharta predvsem kot dramatika, drugi pa kot avtorja prvega sodobnejše pisanega poskusa slovenske zgodovine (da ne omenjamo ob tem še Linharta kot agilnega šolskega komisarja), pa se ob tem ne sprašujemo in ne premišljujemo o celovitosti njegove dejavnosti in vpliva le-te na takratno duhovno ozračje na naših tleh.

Da stvar le ni tako »črnogleda«, pravzaprav dokazujejo že avtorji zbornika, saj so teme o »nezvishenem« izbrane ravno tako, da se ob gledaliških dotikajo še številnih drugih vprašanj, s katerimi so se v duhovnem izžvljanju in krajšanju svojega vsakdanjika srečevali naši predniki. Če bi k temu dodali še nekatere novejšje publikacije, ki so prinesle drugačne, manj »teatrološke« in bolj »posvetne« poglede na dogajanja okoli gledališč in ne le v njem, potem vidimo, da ni bojzani, da ne bi spoznavanje naše gledališke preteklosti še vnaprej teklo po poti, ki bo zblíževala različne poglede in zanimanja raziskovalcev različnih strok. Ravno gledališko zgodovino bi lahko šteli med najbolj raziskane segmente našega duhovnega življenja v preteklosti, zato res ne vidim bojzani, da bi utegnila med številnimi deli in prispevki med seboj dokaj različnih si avtorjev prevladati pretirana enostranskost in osredotočenje zanimanja zgolj na nekatere vidike dogajanj v teatru. Tudi zaradi tega moramo pohvaliti tiste, ki so »zakrivil« izdajo tega zbornika, KUD France Prešeren, Center za teatrologijo in filmologijo AGRFT ter seveda avtorje, ki so nam pokazali, da lahko o pomembnem mestu gledališča v kulturni preteklosti spregovorimo na zelo različne načine.

Aleš Gabrič

Marko Tavčar - Egon Pelikan - Nevenka Troha, **Korespondenca Virgila Ščeka 1918-1947**. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1997. 215 strani. (Viri; 11).

To poročilo o knjigi korespondence Virgila Ščeka začenjamo z besedami, ki jih je takrat dvaintridesletni primorski duhovnik zapisal v časniku *Goriška straža* 1. junija 1921: »Mi ne vemo določiti uspehov ruske revolucije, tudi ne poznamo v potankosti vseh oblik novega družbenega reda, ki se poraja, to pa vemo, da je dala ruska revolucija smrten udarec kapitalističnemu redu, in verujemo, da bo Rusija izhodišče nove kulture.«

Besede nas opozarjajo predvsem na dve temeljni značilnosti Ščekovega naziranja. Prva je besno nasprotovanje (v duhu krščanskega socializma) kapitalističnemu družbenemu redu, ki je »krvoses človeške družbe«. Druga pa je zagledanost v slovanstvo, zlasti v Rusijo, največjo državo Slovanov. Takrat dvaintridesletni Šček je bil malo pred objavo članka izvoljen v rimski parlament (15.5.1921). Za sabo je že imel nekaj izkušenj javnega delovanja in nekaj objav v primorskem slovenskem tisku tistih dni. Dasiravno je bil rojen v Trstu (1.1.1889), pa ga je kasnejša preselitev družine v Gorico povezala tudi s Slovenci, ki so v mestu živeli in delovali. Postal je tako vseprimorsko razgledan in čuteč, kar ni bila vedno lastnost politikov tistih dni (žal da tudi današnjih ne), ki so znali oziroma hoteli primorsko politiko deliti na njen tržaški in goriški del.

V srednješolskih letih na goriški realki je sodil v krog dijakov, ki so bili blizu agrarni stranki na Goriškem, stranki, ki je bila vmesni člen med liberalno Gabrščkovo narodnonapredno in Slovensko ljudsko stranko dr. Antona Gregorčiča. Toda obiskoval je tudi marksistična predavanja dr. Henrika Tume. Ko pa je leta 1910 stopil v goriško bogoslovno semenišče, se je povsem pridružil krščanskosocialnim novostrujarjem, ki so tedaj na Goriškem že imeli svoj časnik *Novi čas*, močno organizacijo in kar dovolj elitno voditeljsko vodstvo z dr. Antonom Brecljem, dr. Francem Pavletičem, dr. Karlom Capudrom in drugimi. Novostrujarji so bili tudi v nenehnih spopadih z dr. Gregorčičevimi starostrujarji. Spor se je rešil malo pred koncem vojne. Leta 1914 je bil Virgil Šček posvečen za duhovnika, le malo pred tem je opravil dopolnilno maturo, ki je bila prvi zrelostni izpit na prvi slovenski državni gimnaziji v Gorici.

Postal je – ker je bil duhovnik tržaško-kopske škofije – kaplan pri Sv. Ivanu v Trstu, nato kaplan pri sv. Antonu staremu, prav tako v Trstu. Od septembra 1918 pa je služboval v Lokvi pri Divači. Od takrat označuje njegovo življenje krepko poseganje v javnost. Postal je tajnik obnovljenega Zbora svečenikov sv. Pavla, stanovske organizacije primorskih duhovnikov. V taki vlogi je skupaj z ljubljanskim škofom Jegličem predložil marca 1920 papežu Benediktu XV. spomenico o cerkveni avtonomiji Slovencev in Hrvatov v Italiji. Dopisoval je v primorski slovenski tisk, zlasti v *Goriško stražo* in *Edinost*, dokler je veljala do konca leta 1922 politična sloga na Primorskem. Maja 1921 pa je bil izvoljen v rimski parlament. Sledi doba izredno bogatega in zelo intenzivnega Ščekovega delovanja, ki se kaže v parlamentarnih nastopih; o tem priča leta 1994 v Trstu objavljena knjiga Marka Tavčarja *Šček v parlamentu*. V za Italijo zelo burni zakonodajni dobi

med leti 1921 in 1924 – takrat se je najavljal, nato pa je oktobra 1922 tudi prišel na oblast fašizem – je Šček postavil 46 interpelacij in vprašanj, ki so bila povečini povezana s stanjem slovenske manjšine v Italiji. Leta 1924 se zaradi nesoglasij v vrstah Slovencev – spori med goriškimi krščanskimi socialci in tržaškimi Edinjaši, kar bi lahko poenostavili tudi kot spor med Ščekom in dr. Josipom Vilfanom, spor, ki je imel ideološke značilnosti s socialnimi poudarki – ni več pojavil na parlamentarnih volitvah in je njegov poslanski mandat opravljal dr. Engelbert Besednjak.

Delo poslanca je bila le ena od postavk, ki ji je Šček pridružil npr. ustanovitev krščanskosocialnega glasila *Mali list* v Trstu leta 1923. Potem je potrebno omeniti ustanovitev Naše založbe, mesečnika *Naš čolnič*, mladinskega glasila *Jaselce*. Bil je tudi pri ustanovitvi Goriške Mohorjeve družbe in sodeloval pri uredništvu njenega programa, sodeloval je pri ustanovitvi sorodne založniške hiše za potrebe hrvatskih Istranov. V Gorici je bil tajnik Katoliškega tiskovnega društva, sestavljal je molitvenike in veroučne knjige, sodeloval je tudi pri izdaji rezijanskega katekizma.

Več let je preživel v Gorici. Tu so bila tla za krščanskosocialno politično, gospodarsko in kulturno gibanje bolj ugodna kot v Trstu, kjer je bil močnejši vpliv narodnjaške Edinosti in tudi socialistov oziroma komunistov. V začetku leta 1927 – njegovo delo v Gorici je namreč sprožilo nekaj ugovorov zlasti nekdanjih starostrujarjev – se je vrnil v tržaško škofijo in postal župni upravitelj v Avberu. Seveda je še naprej deloval v javnosti, toda ko je vsako obliko takega dela Slovencev ukinil fašizem, je deloval ilegalno, o čemer seveda govorijo tudi v knjigi *Korespondenca Virgila Ščeka 1918–1947* objavljeni dokumenti. Bil je v nenehnem sporu z oblastjo, zaradi česar ga je ta v letih 1932–1934 konfinirala v domači fari. Leta 1941 se je moral umakniti zaradi groženj fašističnih oblast iz Avbera in se zatekel v Lokev pri Divači, kjer je preživel drugo svetovno vojno. Prav ta čas pa v Ščekovih biografijah še ni bil povsem označen, potrebna bodo dodatna pojasnila. Ta zagotovo ne bodo sledila že znanim stereotipom, ki bodisi naglašujejo Ščekovo zadržanost do partizanskega boja (*Primorski poročevalec* 15.6.1943 ga ima za predstavnika bele garde na Primorskem) ali pa njegov enodušni pristanek.

Prav letom ilegalnega delovanja Ščeka v Avberu, medvojnemu razdobju in povojnemu času do smrti v Ljubljani 6. julija 1948 je torej posvečena knjiga *Korespondenca Virgila Ščeka 1918–1947*. Knjigo so podpisali trije avtorji. Marko Tavčar iz Devina, časnikar pri tržaškem slovenskem radiu, kulturni delavec pri Slovincih v Italiji, se že nekaj let ukvarja s Ščekovo osebnostjo. Napisal je več razprav in uredil, kot že povedano, knjigo Ščekovih parlamentarnih nastopov. Mag. Egon Pelikan, mladi raziskovalec iz Trsta, se ukvarja s slovenskim katoliškim gibanjem v obdobju med obema vojnami in je imel pred časom redko srečo, da je lahko kot prvi pregledal arhivsko ostalino dr. Engelberta Besednjaka. V njej je našel pretežni del gradiva, ki ga objavlja v knjigi. Dr. Nevenka Troha pa se posveča Ščekovi ostalini (korespondenci) iz časa po drugi svetovni vojni.

Marko Tavčar je v svojem uvodnem prispevku označil Ščekov čas, zlasti do odhoda v Avber leta 1927. Pelikan in Troha sta pa objavljata korespondence. Njuno objavo spremljata obširna uvoda. S pomočjo dotlej nepoznanega gradiva podaja Pelikan nove razsežnosti o krščanskem socializmu na Primorskem, pri čemer označuje njegove predstavnike kot primorske sredince, ta izraz, ki naj bi nasledil dotlej uveljavljeni pojem goriška sredina, tudi opravičuje (o primorski »sredini« govori J. Vilfan v *Partizanskem dnevniku* 8.11.1944). V prvem delu svoje spremne besede avtor nanovo prikaže organiziranost krščanskosocialnega tabora, motive delovanja, financiranje, odnose z Jugoslavijo, s cerkvenimi oblastmi, analizira notranje spore in kaže na razlike in posebnosti razvoja na Primorskem. V drugem delu svojega uvoda pa prikaže mesto Virgila Ščeka znotraj tajne krščanskosocialne organizacije. V tretjem delu govori nato o »primorski sredini« in njenem odnosu do OF, govori o zapletenem problemu, ki ga morda najbolj natančno opredeljujejo Besednjakove besede v pismu Ščeku konec leta 1944: »Najprej mora imeti narod zagotovljen obstanek, nato pride vse ostalo.« Torej boj zoper okupatorja. Pelikan objavlja 21 dokumentov, od teh sta le dve Ščekovi pismi, vse ostalo gradivo je tesno povezano s Ščekom, a so pisma drugih, povečini dr. Engelberta Besednjaka. Iz Besednjakovega arhiva tudi prihaja večina objavljenih dokumentov.

Nevenka Troha je k objavi dokumentov prispevala uvodno besedo o Primorski ob koncu druge svetovne vojne, pri tem je največ pozornosti posvetila primorski slovenski duhovščini, saj jo je čas, ko se je odločala usoda Primorske in ko je nova Jugoslavija krepko stopala po poti uvajanja socialistične družbe leninskega vzora, postavljal pred nove preizkušnje. Medvojna skepsa v odnosu do osvobodilnega gibanja, ker so ga vodili komunisti, je dobila konkretne oblike. Šček je živel še v času, ko drastičnost razmerja še ni dosegla vrhunca, umrl je namreč sredi leta 1948. Toda že aprila leta 1946 je agent Ozne na Ščekovem predavanju v Trstu pri Sv. Ivanu opazoval, da se z besedo ni dotaknil narodnoosvobodilne borbe, da pa je v zvezi z jugoslovansko-italijanskimi odnosi menil, če ne bo prišlo rešitve po mirni poti, potem naj se vprašanje reši z vojno med obema državama. Toda Šček je vodil svojo pot razmerja do cerkvene in do posvetne oblasti, predvsem »ljudske oblasti«, ki se ji je večkrat potožil zaradi medvojnega zadržanja lokalnih partizanskih oblasti, škofa Rožmana pa je obtožil »bratomornega klanja« (kot piše v omenjenem poročilu

agenta Ozne) v Sloveniji. Prizadeval se je za vključitev Primorske k Jugoslaviji (članki v *Primorskem dnevniku*), pri tem pa je naletel ne le na nerazumevanje pri nekaterih svojih sobratih (skupina pri *Primorskem Slovencu*), marveč tudi pri cerkveni oblasti, pri škofu Santinu. Ta ga je suspendiral »a divinis«, kasneje mu je Vatikan odvzel duhovniški stan, vendar je pred vročitvijo zadevnega dekreta umrl.

Gradivo, ki ga je objavila in z opombami opremila Nevenka Troha, je iz Arhiva Slovenije in Pokrajinskega arhiva Koper, objavljeni so tudi nekateri Ščekovi članki iz *Primorskega dnevnika*. To kaže, da je bil sestavljavcem knjige v prvi vrsti namen prikaz kompleksnosti Ščekove osebnosti in ne striktno objavlanje tistega, kar naj bi prišlo izpod njegovega peresa. V celoti obsega čas po drugi svetovni vojni 80 dokumentov. V njih komunicira Šček s slovensko oblastjo na Primorskem, predvsem z njenima predstavnikoma Borisom Kraigherjem (oslovlja ga: Dragi Janez! ali Dragi tovariš Janez!) in Brankom Babičem.

Knjiga Ščekove korespondence zajema le del epistolarija, ki je sicer obširen in raznovrsten. Zagotovo ni zadnja pozornost, ki jo znanjci namenjajo izjemni osebnosti primorske slovenske zgodovine 20. stoletja.

Branko Marušič

Chiesa e società nel Goriziano fra guerra e movimento di liberazione – Cerkev in družba na Goriškem ter njih odnos do vojne in osvobodilnih gibanj. Ur. France M. Dolinar in Luigi Tavano. Gorizia : Istituto di storia sociale e religiosa in Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei; 1997. 399 strani.

V dneh od 26. do 28. septembra 1996 je bilo v Gorici četrto znanstveno srečanje, posvečeno zgodovini goriških katolikov v dvajsetem stoletju – *Convegno sui cattolici isontini nel XX secolo*. Gre za znanstvena srečanja, ki jih prireja Inštitut za družbeno in versko zgodovino v Gorici in so zelo pomembna, ne samo zato ker izpopolnjujejo pomanjkljivo obdelane cerkveno zgodovino, temveč tudi zato ker prispevajo k raziskavam kompleksnejše problematike sodobne zgodovine Goriške, ki je bila v primerjavi z italijanskim in slovenskim, zgodovinopisjem o Trstu in Istri, vedno zapostavljena. Tokratna tema simpozija je bila: Cerkev in družba na Goriškem ter njun odnos do vojne in osvobodilnih gibanj. Srečanje sta organizirala Inštitut za družbeno in versko zgodovino ter Inštitut za srednjeevropska kulturna srečanja, s sodelovanjem drugih ustanov, tudi ljubljanskega Inštituta za novejšo zgodovino. Pokroviteljstvo sta prevzeli zunanji ministristvi obeh držav in predsedstvo deželnega sveta Furlanije – Julijske krajine. Slabo leto po simpoziju je njegova vsebina zagledala luč sveta v zborniku, ki sta ga uredila Luigi Tavano ter France Martin Dolinar. Obsega 23 referatov in 3 prispevke iz razprave, 14 avtorjev je italijanske narodnosti 12 pa slovenske. Kvaliteta referatov je različna, zato so v knjigi zapisani kot »predavanja in poročila« – »relazioni e comunicazioni«, vsi avtorji niso po poklicu zgodovinarji, mnogi med njimi so duhovniki.

V primerjavi s prejšnjimi tremi znanstvenimi srečanji prinašata zadnje srečanje in zbornik dve pomembni novosti. Prva je dvojezičnost simpozija in objave, druga noviteta so nekatere tematike, katerih raziskava je bila omogočena šele v devetdesetih letih, potem ko so postali dostopni nekateri novi viri. Sicer pa večjezična mednarodna srečanja med italijanskimi in slovenskimi oz. jugoslovanskimi zgodovinarji o problematiki prostora, kjer se stikajo in prepletajo trije narodi, tudi v preteklosti niso bila redkost. Naj spomnim na simpozije, pri katerih je sodeloval naš Inštitut za novejšo zgodovino: Italijanski in slovenski socialisti v dobi Henrika Tume, bil je v Trstu leta 1977, katerega referati so objavljeni v obeh jezikih v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja (1977); *L'imperialismo italiano e la Jugoslavia*, v Anconi istega leta (Urbino 1981); *Politica in družbena vprašanja v Julijski krajini v letih 1920–1930*, ki je bil v Trstu in v Kopru 1980. leta (PZDG 1981); *Le minoranze etniche europee di fronte al nazismo ed al fascismo*, v italijanskem in francoskem jeziku v Aosti 1984; *Trst 1941–1947*, v Trstu leta 1986, referati so objavljeni ločeno v dveh zbornikih (Koper 1988); *Veneto e Slovenia, due culture per l'Europa*, ki je bil v Benetkah 1988. leta (Vicenza 1990); *Ruolo della presenza slovena nell'area goriziana*, v Gorici 1989. leta (Etnia e sviluppo, ISIG-SLORI, Gorica 1992); *Od Rapalla do Osima*, v Kopru 1995. leta (Annales 1996) in prav nazadnje, ob petdesetletnici pariške mirovne pogodbe septembra 1997 v Kopru in Novi Gorici. Še več srečanj med zgodovinarji z obeh strani meje je bilo, vendar so prav redke izdaje vseh referatov v obeh jezikih, saj to terja veliko napora, predvsem pa sredstev. Delo, ki ga danes predstavljamo, ima torej posebno težo z jezikovnega vidika, saj je dostopno bralcem in strokovnjakom obeh narodnosti. Medtem ko so referati slovenskih avtorjev v celoti prevedeni v italijanshino, so referati italijanskih prevedeni v slovenščino le v povzetkih, ker je na naši strani zmanjkalo sredstev, kot je povedal urednik, res pa je tudi, da slovenska stran, predvsem tista, ki je zainteresirana za obravnavano tematiko, praviloma razume italijanski jezik, ne pa tudi obratno.

Vsebinsko zbornika je mogoče razdeliti na sklope, ne samo s stališča obravnavane tematike, temveč bolj z vidika, kaj prinaša italijanski javnosti in kaj slovenski. Gre torej za vprašanje, koliko utegne pričujoča